

Jurij Fikfak, Jože Prinčič, Jeffrey David Turk (ur.), **Biti direktor v času socializma: med idejami in praksami**. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008. 280 strani. (Opera ethnologica Slovenica)

Nedavno je izšla knjiga, ki v ospredje postavlja do sedaj prezrto obravnavo načinov in tehnik upravljanja in vodenja socialističnega/komunističnega podjetja v Sloveniji. Za vse, ki se ukvarjajo z gospodarsko zgodovino prav gotovo spodbudna vsebina, da knjigo vzamejo v roke. Gre za dokaj prezrt fenomen, ki je bil delno izpostavljen v knjigi o slovenskih bančnikih,¹ kjer je kot soavtor sodeloval tudi sourednik pričujoče knjige, Jože Prinčič. Predstavljenih je bilo prek dvajset bančnih direktorjev, ki so vodili najpomembnejše bančne ustanove ali pa so bili kako drugače zaslužni za razvoj bančništva na Slovenskem. Monografija je predstavljala dvojno novost v slovenskem zgodovinopisju. Na eni strani je presegla klasično pojmovanje podjetništva kot aktivnega lastništva in vodenja določene gospodarske družbe in izpostavila vprašanje kakovosti struktur in tehnik upravljanja delniških družb ter kontekstov in relacij med upravo in lastniki. Na drugi strani pa je problematizirala vlogo posameznika v gospodarskem življenju znotraj državne ekonomske pobude hierarhične komunistične ureditve. Zaradi drugega poudarka so bila ta vprašanja le nakazana in ne eksplicitno poudarjena.

V tehniškem smislu je knjiga o socialističnih direktorjih razdeljena na enajst poglavij, ki so jih napisali Jurij Fikfak (Direktorji med socializmom in kapitalizmom, Od utopije do tranzicije, Med idejami in praksami), Jože Prinčič (Pogled v zgodovino slovenskega podjetništva, Direktorska funkcija v jugoslovanskem socialističnem sistemu, Pot do uspešnega direktorja, Največja in uspešna slovenska podjetja v drugi polovici 20. stoletja), Jeffrey Turk (Zakaj pripovedi?, Slovenski direktorji kot iskalci in povezovalci med domačim okoljem in zunanjim svetom) in Tatiana Bajuk Senčar (Meje in identitete, Direktorji in družbene mreže). Ob tem pa velja opozoriti na okoliščine, ki so botrovale nastanku te knjige. Gre za produkt aplikativnega projekta izpred nekaj let, ki ga je vodil Jurij Fikfak. Temeljno izhodišče projekta in kasneje tudi knjige, kot strnitve raziskovalnih dosežkov, je bilo spraševanje o razlogih primerjalno uspešnejše tranzicije v Sloveniji v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Relevantno in zelo zahtevno vprašanje, ki žal ali na srečo ne nudi enoznačnih odgovorov. To na drugi strani stimulira paleto raziskovalnih interesov in pretresa tranzicijskega obdobja, tega tako rekoč v živo potekajočega

¹ Žarko Lazarevič-Jože Prinčič, Slovenski bančniki v zrcalu časa. Ljubljana: ZBS, 2005.

družbeno-ekonomskega laboratorijskega poskusa, detajlno dokumentiranega primera socialnega inženiringa. Pri tem niso izjema ne humanistične ne družboslovne znanstvene discipline. Skladen s široko paletto raziskovalnih tematizacij in metodoloških aplikacij je tudi diapazon diferenciranih interpretacij in komparacij tranzicijskega prehoda v nekdanjih komunističnih državah.

Tako Jurij Fikfak, Jože Prinčič, Jeffrey Turk in Tatiana Bajuk Senčar kot eno od množice relevantnih interpretacij tranzicijske uspešnosti v Sloveniji izpostavijo strukture in tehnike vodenja in upravljanja, ki jih poosebijo v direktorjih uspešnih slovenskih podjetij od šestdesetih let dalje. Se pravi, da izpostavljajo pomen in vlogo osebne pobude, v osebah socialističnih direktorjev, za gospodarski razvoj večjih socialističnih podjetij in s tem ekonomije kot celote. V tem oziru na področju zgodovinopisja taka izhodiščna namera gotovo predstavlja odmik od dosedanje diseminacijske prakse »kolektivistične« in »neosebne« procesne dinamike gospodarskega razvoja. Z izvajanjem projekta in nastajanjem knjige se je Jožetu Prinčiču, ki je nosil levji delež projekta in prispeval večinski del besedila, ponudila priložnost, da obravnavo upravljanja slovenskih podjetij poglobi in s »poosebljenjem« historičnega dogajanja tudi reinterpretira, ko je v koncept socialistične ekonomije umestil vodilne posameznike z njihovimi miselnimi svetovi, predstavami, dilemami in negotovostmi systemskega okolja. Hkrati pa je dejavno izkoristil priliko in zmožnosti sodelovanja z etnologom Jurijem Fikfakom in obojestransko oplemeniti historični oziroma etnološki metodološki inštrumentarij v maniri interdisciplinarnosti. Sicer redek, a hvalevreden pristop.

Dvojna narava zbornika je več kot očitna. Na eni strani nastopajo vsebine klasičnega ekonomsko-zgodovinarskega pristopa, ki nudijo historična ozadja. Ali bolje rečeno historično podstat okolja in duha časa socialistične gospodarske ureditve, ki šele omogoča konceptualizacijo in tematizacijo etnološko-antropološkega uvida upravljanja socialističnih podjetij izven meril ekonomske učinkovitosti. Ta pristop se osredotoča na socialno kontekstualizacijo in avtoprezentacijo vloge direktorjev v interakciji z okoljem podjetja in determinantami gospodarsko-političnega okolja. Oba pristopa sta pogojevala tudi uporabo ustreznih interpretativnih podlag. Za historična ozadja so bili relevantni arhivski viri in drugi tipi dokumentarnega gradiva, etnologi so prispevali tehniko intervjujev z nujnim upoštevanjem konkretnih historičnih ozadij. Etnološko-antropološki pristop so utemeljili na podmeni, da so običajne zgodovinarske ali ekonomske kategorije nezadostne za celostno pojasnitev osnovnega raziskovalnega vprašanja, to je izvira slovenske tranzicijske uspešnosti. Zato so se oprijeli »biografsko-narativne interpretativne metode«. Metode, ki jim je skozi samoprezentacijo direktorjev soočeno s historičnimi dejavniki okolja omogočala analitično razpoznavo razmerij med ekonomsko in politično sfero ter vznik in dinamiko ekonomskih sprememb na mikro ravni posameznih podjetij. Pristop se je izkazal za učinkovit, saj je razgrnil in izpostavil drugače zakrite mehanizme in kompleksno sestavo poslovanja socialističnega podjetja kot ekonomskega subjekta ali socialne enote v Sloveniji po letu 1945.

In v tem času so vodilni v slovenskih podjetjih prehodili dolgo pot od direktorjev kot poslušnih izvrševalcev plana do socialističnih menedžerjev z lastnimi

vizijami in odgovornostmi do države in zaposlenih. Jože Prinčič nazorno ilustrira ta postopni prehod v kontekstu reforme jugoslovanskega ekonomskega sistema, ki je sčasoma dovoljeval vnašanje posameznih elementov načel ekonomske učinkovitosti v socialistično gospodarsko zasnovo in prakso in vključevanje v mednarodno delitev dela prek članstva v organizaciji GATT. Sestavni del teh prizadevanj je bila tudi samoodgovornost podjetij za lastni uspeh. Sintetično povzeta vsebina reform pa je na drugi strani tudi odpirala prostor direktorjem, ki so zadostili rekrutacijskim merilom oblasti (izobrazba, sposobnost in politično pokroviteljstvo), za njihovo lastno gospodarsko pobudo znotraj državno opredeljenih ciljev kratko in dolgoročno gospodarske in socialne politike. In hkrati se je tako odpiral tudi prostor za uveljavljanje njihovih osebnih strategij in praks vodenja tudi po vzoru zahodnih modelov, kar Prinčič tematizira na ravni direktorjev kot posebnega sloja kot tudi na ravni njihovih podjetij. Tatiana Bajuk Senčar slikovito dopolni to podobo z analizo večplastnih identitet direktorskega sloja, ki so jih imeli zaradi različnih družbenih vlog in temu pripadajočih pripisanih pomenov in kontekstualnih relacij. Na eni strani politična podrejenost in nadzor (članstvo v ZKS in vodilnih organih, sindikalne organizacije, služba državne varnosti), na drugi strani zavezanost ekonomski učinkovitosti (samo znotraj socialističnih okvirov) in socialna vloga odgovornosti do zaposlenih, njihovih družin in lastnega kraja.

Pričujoča monografija prav gotovo predstavlja posrečen splet dveh disciplin, njunih metodološko-analitskih prijemov. Rezultati so s preseganjem meja lastne discipline, s preseganjem vase zagledanih izhodišč, gotovo onkraj mnogih pričakovanj. Pred nami je večdimenzijska in večpomenska analiza socialističnega direktorja kot sloja, kot posameznika s stališča vpetosti v okolje in pripisanih vlog na podlagi historične dokumentacije in samorefleksij posameznih socialističnih menedžerjev. Spoznanja zbrana v tej knjigi brez dvoma širijo meje dosedanjega interpretacijskega vzorca in dopolnjujejo podobo historične presentacije socialistične ekonomije. Zato ni odveč zapis, da gre na ravni konceptualizacije in izvedbe za relevantno delo za historično stroko.

Jurij Fikfak je z ozirom na močno izpostavljeno načelo socialne pravičnosti in ravnotežja, kot gibala ekonomskega udejstvovanja socialističnih menedžerjev, čeprav so mnogi med njimi sodili ali sodijo med najbogatejše Slovence, zaključil z mislijo: »Tako lahko rečemo, da se je od vseh pridobitev socialističnega sistema najbolj uspešno zakoreninila prav ideologija egalitarnosti in da jo še danes pri življenju ohranjajo tako sindikati kot nekdanji direktorji sami.« Ugotovitev, ki izven historičnih stalnic zveni paradoksalno in presenetljivo, vendarle ne odstopa od duha tradicije tega prostora. Pomeni le nadaljevanje antikapitalistične ideologije, ki je zrasla v 19. stoletju, kot refleks nezmožnosti sledenja ekonomski modernizaciji, in v obdobju med vojnama, zlasti v tridesetih letih dobivala že značaj družbenega konsenza. Je torej stalnica prevladujočega slovenskega javnega in medijskega diskurza. To je tistega diskurza, ki ne najde skupnega imenovalca med ekonomsko učinkovitostjo, podjetnostjo in socialo, ki jo enači z egalitarnostjo.